

Informele groepen in de civil society

Nederland is van oudsher een verenigingsland. Veel mensen zijn voor hun vrijetijdsbesteding aangesloten bij een vereniging zoals een sportclub of de fanfare. Voor het behartigen van hun belangen worden Nederlanders lid van vakbonden, consumentenorganisaties of patiëntenverenigingen. En uit overtuiging sluiten ze zich aan bij ideële organisaties zoals Amnesty International of de milieubeweging. Ook internationaal gezien kent Nederland een hoog percentage aangeslotenen bij organisaties, verenigingen en stichtingen. Uit recente bevolkingsenquêtes maken we op dat tussen de circa zestig en zeventig procent van de Nederlanders van achttien jaar en ouder lid is van ten minste één vereniging of organisatie (exclusief kerklidmaatschap).¹ Ook wordt in Nederland veel vrijwilligerswerk gedaan. Verschillende enquêteonderzoeken hanteren uiteenlopende definities voor vrijwilligerswerk, maar de deelnamecijfers suggereren dat circa een kwart tot iets minder dan de helft van de Nederlanders regelmatig of af en toe aan vrijwilligerswerk doet.²

Hoewel de organisatiegraad onder Nederlanders nog altijd hoog is, wordt voor verschillende sectoren een ontwikkeling waargenomen van actieve participatievormen naar meer passieve ondersteuning (zoals donateurschappen) en wordt in het civil society-onderzoek ook wel een verschuiving gezien van langdurige, verplichtende betrokkenheid naar kortstondiger engagement.³ Dat zou in het nadeel zijn van het traditionele verenigingsleven. Het ideaaltypische verenigingsleven staat voor intensieve en langdurige

betrokkenheid en regelmatige samenkomsten, waardoor onderlinge verbondenheid en vertrouwen kan ontstaan. In de politicologie en sociologie wordt de vereniging dan ook gezien als een omgeving waar goed burgerschap kan opbloeien. Mensen van uiteenlopende achtergrond komen in de vereniging samen, ze leren elkaars opvattingen kennen en respecteren, ze ontplooiën zich, doen kennis, contacten en vaardigheden op (organiseren, besturen, compromissen sluiten) die ze in de rest van hun leven meenemen.⁴

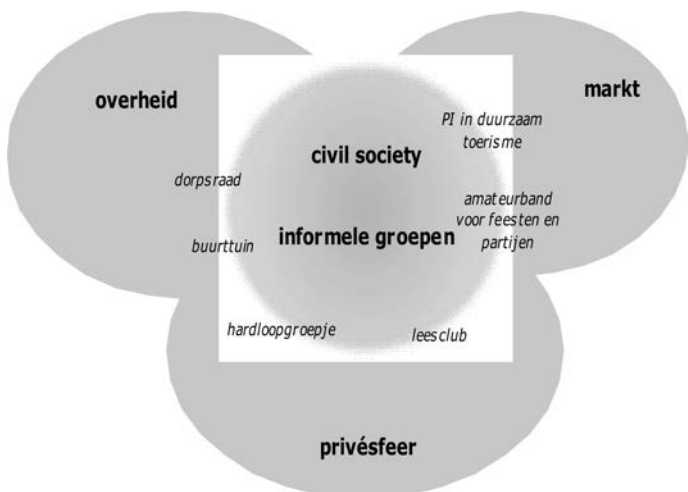
Met het slinken van het marktaandeel van het traditionele verenigingsleven bestaat de vrees dat ook het profijt dat burgers, de samenleving en het democratisch systeem halen uit het verenigingsleven teloor kan gaan.⁵ Aan de andere kant bestaat de mogelijkheid dat alternatieve vormen van associëren, zoals kleinschalige, zelfgeorganiseerde groepen, vergelijkbare winst opleveren. De Amerikaanse socioloog Wuthnow onderzocht de betekenis van *small groups* en kwam tot de conclusie dat de deelnemers in deze kleine groepen evenzeer onderlinge betrokkenheid vinden en sociaal engagement kwijt kunnen.⁶

Tegen de achtergrond van het wetenschappelijke debat over de vraag of de hedendaagse burger nog een *joiner* is (een deelnemer aan de geïnstitutionaliseerde verbanden in de civil society) of een *loner*, die zijn eigen weg zoekt, is het Sociaal en Cultureel Planbureau enkele jaren geleden een onderzoek gestart naar zelfgeorganiseerde, informele groepen. Dit artikel bespreekt de resultaten van verkennend, voornamelijk kwalitatief onderzoek dat is gedaan onder informele groepen in de amateurkunst, de sport en nog lopend onderzoek onder Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking. Maar eerst zal ik ingaan op wat wij verstaan onder informele groepen en de positie van het fenomeen in de samenleving.

BEGRIPSOMSCHRIJVING EN PLAATSING VAN INFORMELE GROEPEN

Informele groepen zijn een organisatievorm die valt tussen de formele organisaties, verenigingen en stichtingen in de civil society aan de ene kant en de primaire leefvorm van mensen (familie, gezin) aan de andere kant. Voorbeelden van informele groepen zijn hardlopgroepjes, leeskringen, huiskamerkoren, kookgroepen, bijbelstudiegroepen, zelfhulpgroepen of burgerinitiatieven in de wijk. Een ideaaltypische informele groep in ons onderzoek onderscheidt zich van formele organisaties door haar kleinschaligheid (maximaal circa dertig deelnemers), het persoonlijk contact (alle groepsleden kennen elkaar persoonlijk) en het ontbreken van een uitgebreide formele organisatiestructuur. Verder is een informele groep zelfgeorganiseerd en onafhankelijk. Dat betekent dat het initiatief vanuit de leden van de groep komt en dat zij autonoom van de overheid, de politiek of formele organisaties kunnen besluiten over hun koers. Informele groepen kunnen wel banden onderhouden met formele organisaties, sommigen streven bijvoorbeeld een beperkt maatschappelijk doel na en starten een lobby richting de overheid. Anderen vinden steun voor hun activiteiten (financiële steun, expertise, politieke steun, accommodatie) bij formele instituties. Mits de groep onafhankelijk kan opereren, wordt ze gerekend tot de categorie van de informele groepen. Ten slotte komt een informele groep met een zekere regelmaat en in min of meer vaste samenstelling bij elkaar. Daarmee sluiten we incidentele initiatieven uit, zoals een eenmalige fietstocht met vrienden, evenals groepen die per bijeenkomst qua omvang en deelnemers flink kunnen variëren, zoals een instuif in het plaatselijke zwembad. Daarmee is niet gezegd dat deze verbanden voor de huidige burger en voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek niet relevant zijn, maar omwille van de vergelijkbaarheid met het traditionele verenigingsleven hebben we ervoor

gekozen het begrip informele groepen in te perken tot de meer regelmatige, vaste verbanden.

Figuur 1: De positie van informele groepen ten opzichte van de civil society

Wanneer we informele groepen moeten plaatsen in de samenleving, vallen ze in dezelfde sfeer als de civil society, het domein dat ligt tussen de markt, de staat en de privésfeer. Vanwege hun kleinschaligheid en informele karakter plaatsen we ze wel aan de basis, als de *grass roots* van de civil society. De schematische weergave in figuur 1 mag niet verhullen dat de verschillende domeinen geen strikt gescheiden werelden zijn. In werkelijkheid lopen de sferen in elkaar over. Organisaties in de civil society hebben een zekere hybriditeit: voor een deel van hun activiteiten kunnen ze zich buiten het domein van de civil society bevinden. Een bekend voorbeeld zijn goede doelen die zich met de verkoop van merchandise op de markt begeven. Die hybriditeit doet zich ook voor bij informele groepen: een buurttuin van wijkbewoners krijgt vaak een stuk grond van de gemeente in bruikleen en zet daarmee voet in het domein

van de overheid. Voor een dorpsraad die vervlochten is met formele overlegstructuren geldt hetzelfde. Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking die duurzaam toerisme proberen te stimuleren, begeven zich deels op de markt. Ook een amateurband die zich na lang oefenen laat inhuren voor feesten en partijen schuift op naar het grensgebied tussen civil society en de markt.

EXPLORATIEVE BEVINDINGEN

Onderzoek naar informele groepen staat nog in de kinderschoenen. Om meer vat te krijgen op het fenomeen hebben we verkennend onderzoek gedaan in enkele sectoren. Zoals gemeld, is dit artikel gebaseerd op de bevindingen uit het onderzoek naar informele groepen in de amateurkunst, de sport en naar Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking.⁷ Het onderzoek heeft tot nu toe nog geen generaliseerbare gegevens opgeleverd. Voor enkele sectoren hebben we wel globale impressies van de reikwijdte van het fenomeen. De schattingen van het totaal aantal Particuliere Initiatieven dat in ons land actief is op het terrein van ontwikkelingssamenwerking variëren van 8.000 tot 15.000, waarbij voor verschillende cijfers niet altijd helder is waarop de schatting is gebaseerd.⁸ Enquêtegegevens over de populariteit onder de bevolking ontbreken. Voor de amateurkunst is vastgesteld dat ongeveer 16% van alle amateurkunstenaars van zestien jaar of ouder zijn of haar hobby (beeldende kunst, dans, muziek, schrijven, theater) in informeel verband beoefent.⁹ Voor de sport is gevonden dat van de mensen die regelmatig sporten, ongeveer een derde dat onder andere doet in een zelfgeorganiseerde groep: in deze categorie zijn ook de incidentele sportuitjes meegerekend. Ten slotte, in al wat ouder enquêteonderzoek in twee plaatsen in Nederland (Dordrecht en Asten) gaf ongeveer een derde van de ondervraagden aan mee te doen aan een of meer informele groepen op uiteenlopende terreinen.¹⁰ Hoewel ook de laatste cijfers

geen representatief beeld geven van het percentage Nederlanders dat zich heeft aangesloten bij een informele groep, kunnen we op zijn minst vaststellen dat informele groepen geen marginaal verschijnsel zijn. Wat ons materiaal wel heeft opgeleverd is een impressie van de belangrijkste kenmerken, een illustratie van het functioneren van de groepen, de beweegredenen van de deelnemers en de potentiële betekenis van de groepen.

BASISKENMERKEN VAN INFORMELE GROEPEN

Allereerst de vraag: waar houden informele groepen zich mee bezig? Voor de amateurkunst werd gevonden dat vooral de disciplines zang, het bespelen van een instrument en beeldende kunst in een informele groep worden beoefend. In de informele sportgroepen zijn wegsporten (fietsen, wandelen, hardlopen) populair, evenals tennis, zwemmen, fitness en voetbal. De Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking kiezen vaak voor het realiseren van basisvoorzieningen zoals onderwijs en gezondheidszorg.¹¹ Naast de beoefende disciplines en gekozen aandachtsgebieden, hebben we enkele aanvullende basiskenmerken onderzocht. Het onderzoek bevestigde het beeld van informele groepen als kleinschalige verbanden. De aanvankelijk verwachte grens van circa dertig personen bleek nogal ruim, in de recreatieve sfeer waren groepen van rond de tien personen in de meerderheid. Die groeps-grootte komt ook vaak voor bij de groepen in de ontwikkelingssamenwerking.¹²

Groepen in de amateurkunst en de sport kiezen ook zelden voor het aannemen van een stichtingsvorm. De gang naar de notaris om statuten en bestuursfuncties vast te leggen wordt in uitzonderlijke gevallen gemaakt. Er is weinig ambitie om de activiteiten van de groep te formaliseren. Wel worden afspraken gemaakt, taken verdeeld en gaat men verplichtingen aan (de huur van oefenruimte en trainingsaccommodatie, het vastleggen van optredens,

exposities) waardoor een meer informele vorm van structureren ontstaat. De Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingsamenwerking kiezen wel in meerderheid voor het aannemen van een stichtingsvorm. Het inzamelen en besteden van geld afkomstig van donaties en fondsen brengt verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid mee, hetgeen formalisering in de vorm van het aanstellen van een stichtingsbestuur logisch maakt. In ons onderzoek vonden we grofweg drie genres Particuliere Initiatieven met een oplopende graad van institutionalisering of organisatiestructuur. Een meerderheid van de initiatieven in ons onderzoek behoort tot het genre van de kleinschalige Particuliere Initiatieven waar de mensen die het meest actief betrokken zijn bij het Particulier Initiatief tegelijkertijd bestuurslid zijn en de dagelijkse handelingen voor de projecten en fondswerving voor hun rekening nemen. Een kleinere groep Particuliere Initiatieven heeft een bestuur op afstand en een (bescheiden) organisatiestructuur en arbeidsdeling met verschillende geledingen zoals werk- of taakgroepen. In de Particuliere Initiatieven van dit genre, vaak de wat grotere of oudere initiatieven, komt het voor dat de initiator afstand doet van een bestuursfunctie en de werkorganisatie gaat trekken als een soort ‘manager operations’. In een laatste genre Particuliere Initiatieven leeft de ambitie of is men erin geslaagd om een of enkele betaalde krachten aan te stellen. In onze onderzoeksverzameling van achttien initiatieven kwam dat drie maal voor.

Ten slotte iets over de levensduur van de groepen in ons onderzoek. Opnieuw kunnen we ons niet baseren op generaliseerbare cijfers, maar we kunnen wel een eerste indruk geven van de duurzaamheid van informele verbanden. In ons onderzoek troffen we zowel ‘jonge’ als ‘oude’ groepen. Ongeveer de helft van de door ons onderzochte groepen in de amateurkunst bestaat vijf jaar of langer, vier van de 23 groepen kennen een geschiedenis van vijftien jaar of langer. In de sport vonden we dat een vijfde van de groepen korter dan een jaar bestaat, een groter aandeel van twee

vijfde bestaat tussen één en vijf jaar. Zes procent van de groepen bestaat zelfs al langer dan 25 jaar. De Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking in ons beperkte onderzoek bestaan in meerderheid al tien jaar of meer, vijf van de achttien initiatieven bestaan twintig jaar of langer.¹³ Een uitschieter in de verzameling heeft een geschiedenis die teruggaat tot 1968. Deze bevindingen, gecombineerd met de wetenschap dat mensen in informele groepen regelmatig samenkomen, weinig verzuimen, plus de bevinding dat er weinig verloop is in de groepen, maakt de conclusie gerechtvaardigd dat informele groepen geen vluchtig verschijnsel zijn.

AANLEIDING EN BEWEEGREDEKENEN

Een van de belangrijke opdrachten voor ons onderzoek is na te gaan waarom mensen kiezen voor aansluiting bij informele groepen. Is het aanbod in meer formele organisaties en instituties voor hen om een of andere reden on aantrekkelijk (push factoren)? Of worden zij juist aange trokken door specifieke kenmerken van informele groepen (pull factoren)? Het onderzoek naar de amateurkunst- en de sportgroepen wijst vooral in de richting van pull factoren van het informele circuit. Uit de gegevens rijst het beeld op van mensen die hun liefhebberij niet in hun eentje willen beoefenen maar er de voorkeur aan geven gezamenlijk op te trekken met een beperkt aantal geestverwanten. Daarnaast lijkt autonomie erg belangrijk. In een informele groep zijn de lijnen kort en heeft iedereen zeggenschap over de koers. Mensen vinden er de vrijheid om zelf te bepalen wat ze doen, waar, wanneer, hoe vaak en hoe lang. Ze kunnen zelf hun betrokkenheid vormgeven en de voorwaarden voor hun inzet bepalen.

Hoewel de aantrekkelijke kanten van informele groepen als motivatie zwaarder lijken te wegen dan de nadelen van het lidmaatschap van formele organisaties, zijn push factoren niet afwezig. De gegevens in de amateurkunst leren

ons dat verschillende respondenten in het formele circuit niet konden vinden wat ze zochten en daarom een eigen groep hebben opgericht of een alternatief hebben gezocht. Een klein deel vindt het formele aanbod te massaal of te elitair of wil een discipline beoefenen die in het formele circuit niet wordt aangeboden en zoekt daarom naar mogelijkheden in een andere setting. Een groter aandeel van de respondenten wil boven op de scholing die ze hebben genoten of nog steeds genieten bij een docent of in een formele instelling (muziekschool, centrum voor de kunsten, toneelvereniging), samen met anderen blijven musiceren, zingen of een beeldende discipline beoefenen. Zowel in de amateurkunst als in de sport komt het regelmatig voor dat mensen de deelname aan een informele groep combineren met het lidmaatschap van een vereniging of aansluiting bij een formele les- of sportinstelling. Deze ‘dubbel-lidmaatschappen’ laten zien dat formele organisaties voor de deelnemers aan informele groepen nog niet hebben afgedaan.

In de sfeer van ontwikkelingssamenwerking wordt de opkomst van Particuliere Initiatieven ook wel in verband gebracht met een tanende steun voor formele ontwikkelingsorganisaties. Door professionalisering en schaalvergroting is een gedepersonaliseerde vorm van hulp ontstaan en is er weinig ruimte meer voor de actieve inbreng van burgers. En dat terwijl burgers onder invloed van het proces van individualisering juist meer behoefte zouden voelen om eigenhandig een bijdrage te leveren aan armoedebestrijding. In ons onderzoek blijkt dat de aanleiding om een Particulier Initiatief te starten bijna altijd de confrontatie met armoede en onrecht is, via een verre reis, de ontmoeting met een persoon uit een ontwikkelingsland of het verzoek van een bekende om steun. ‘Door de reis en de ontmoeting krijgt armoede een naam en een gezicht’, vertelt de Nijmeegse onderzoeker Kinsbergen, en daar blijken veel mensen niet ongevoelig voor te zijn.¹⁴ De motivatie om het werk vervolgens vaak lang te blijven doen

is de ervaring en het besef het verschil te kunnen maken in het leven van anderen, daar zet je niet zomaar een punt achter. Een van de respondenten was door de ervaringen in het ontwikkelingswerk als het ware geïnfecteerd, *'bitten by the bug'*, en verklaarde daarmee haar blijvende betrokkenheid. Kortom, de drijfveren van mensen in informele groepen lijken in eerste instantie niet voort te komen uit ontevredenheid met bestaande instituties, het zijn de positieve motivaties die mensen in informele groepen drijven. Mensen kunnen wel kritisch staan tegenover de aanpak van grote hulporganisaties, maar het is niet de aanleiding om zelf aan de slag te gaan.

SOCIALE BETEKENIS

In het onderzoek hebben we gezocht naar de sociale betekenis van informele groepen voor de deelnemers zelf en de potentiële waarde die ze kunnen hebben voor de omringende samenleving en het democratisch systeem. Allereerst blijken informele groepen vaak hechte sociale verbanden. De deelnemers roemen de sfeer en veiligheid in de groep. In veel van de onderzochte recreatieve groepen ondernemen de leden ook andere gezamenlijke activiteiten dan die waarvoor de groep in het leven is geroepen. Ze komen bij elkaar over de vloer en bieden elkaar sociale en praktische steun of gaan samen uit. Voor de respondenten in het onderzoek naar amateurkunstgroepen en sportgroepen is de bijeenkomst met de groep vaak een van de plezierigste momenten in de week, een 'sprankelmoment' zoals een van de respondenten het verwoordde, en in tijden van persoonlijke tegenspoed biedt de groep een veilige haven. De grote sociale betekenis die de deelnemers hechten aan hun groep kan eenvoudig worden verklaard door de kleinschaligheid van de groep, de regelmatige bijeenkomsten, de trouwe, stabiele deelname en de lange levensduur. Verder worden groepen vaak gerekruteerd uit kringen van vrienden en bekenden, waardoor groepen gelijkgezinden in de loop van

de jaren kunnen uitgroeien tot hechte vriendengroepen. Ook de Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking bestaan uit gelijkgezinden die het goed met elkaar kunnen vinden. Maar vanwege de financiële verantwoordelijkheden en de specifieke expertise die nodig is om een initiatief te runnen, zijn de relaties soms zakelijker dan in de recreatieve groepen en wordt ook in bredere kring gezocht naar benodigde expertise en menskracht.

Naast de sociale betekenis hebben we onderzocht in hoeverre deelnemers aan informele groepen vaardigheden opdoen die ze in de rest van hun leven kunnen inzetten. Met name in de Particuliere Initiatieven wordt melding gemaakt van de ontwikkeling van kennis en vaardigheden op het vlak van ontwikkelingssamenwerking in het algemeen en fondsenwerving, projectmatig werken en het schrijven van subsidieaanvragen in het bijzonder. In de literatuur is enerzijds kritiek te lezen over de effectiviteit van de activiteiten van Particuliere Initiatieven (hebben ze voldoende politieke diepgang en zijn hun projecten voldoende ingebed in bestaande lokale structuren om werkelijk te kunnen zorgen voor ontwikkeling?),¹⁵ maar wordt anderzijds ook melding gemaakt van professionalisering van Particuliere Initiatieven.¹⁶ Onder invloed van opgedane ervaringen en interactie met fondsorganisaties, worden initiatieven uitgebouwd en geprofessionaliseerd, een ontwikkeling die ook in onze onderzoeksgroep is terug te vinden. Verschillende initiatieven zijn erin geslaagd of streven ernaar een deel van de menskracht (in de toekomst) betaald te verrichten. Het opzetten en runnen van Particuliere Initiatieven blijkt voor veel van de respondenten uit ons onderzoek een lineair leerproces. Voor enkele vluchtelingenvrouwen uit ons onderzoek blijkt het een manier om hun persoonlijke en zakelijke netwerk in Nederland uit te breiden en de weg te vinden bij instanties in Nederland die voor hun initiatief van belang zijn. Het runnen van een Particulier Initiatief is voor deze vrouwen een louterende ervaring, waardoor zij zich beter thuis voelen in hun nieuwe land.¹⁷

Voor de informele groepen in de amateurkunst en de sport geldt dat de deelnemers zich niet alleen verder bekwamen in de discipline waar de groep voor is opgericht, maar dat zij ook extra vaardigheden opdoen op het organisatorische vlak. Administratieve taken rouleren vaak over de deelnemers, soms worden externe contacten onderhouden voor exposities, optredens, publiciteit of de huur van accommodatie. Mensen die het voortouw nemen in de groep doen leiderschapsvaardigheden op. Verder melden verschillende respondenten persoonlijke groei, leren ze samenwerken en omgaan met de groepsdynamiek. Respondenten in de kunst verwoordden dat als volgt: 'Je leert ervan dat je niet altijd de boventoon hoeft te voeren. Je leert ervan om deel uit te maken van een goed proces en dat dit ook ontzettend bevredigend kan zijn' (respondent in de muziek). 'Je gaat in een groep met elkaar om en leert elkaars nukken en dingen accepteren' (respondent in de muziek).¹⁸ Tevens bespreken deelnemers in informele groepen politieke en maatschappelijke onderwerpen met elkaar. Mogelijk steken ze ook daar iets van op en leren ze omgaan met meningsverschillen en andere meningen.

Al met al geven deze bevindingen steun aan de gedachte dat mensen in informele groepen ervaringen en vaardigheden opdoen die breder inzetbaar zijn dan alleen in de groep of het initiatief waar ze zijn opgebouwd. De vaardigheden die mensen binnen de groep opdoen geven zelfvertrouwen. De omgang met het groepsproces, het er samen uit moeten komen (compromissen sluiten) en zelf de groep draaiend houden zonder tussenkomst van instituties is in zekere zin een oefening in kleinschalige, alledaagse democratie. Met name het onderzoek naar Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking heeft ons ook geleerd dat de ervaringen in informele groepen en de omgang met instituties niet automatisch hoeven te leiden tot meer vertrouwen in instituties of de overheid. Het beleidsveld van de ontwikkelingssamenwerking is momenteel in beweging. De overheid heeft in het afgelopen jaar vrij rigoureuus een

belangrijk subsidiekanaal voor Particuliere Initiatieven hervormd en vervolgens afgesloten, waardoor bij verschillende respondenten de indruk leeft dat de overheid een onstabiele en soms onvoorspelbare factor is. Anderen melden dat hun ervaringen in het veld en hun observaties van de inzet van grote hulporganisaties hen minder optimistisch en soms kritischer hebben gemaakt over de rol die grote hulporganisaties kunnen spelen in ontwikkelingslanden. Enkele respondenten maken de analyse dat grote hulporganisaties meer gebonden zijn aan de ruimte die de organisatie en de ontvangende overheid hen bieden, terwijl zij als klein initiatief het idee hebben wendbaarder te zijn en soms tussen de mazen van net door kunnen opereren. Naar de vraag of deze kritiek gerechtvaardigd is en de analyse juist, hebben we geen onderzoek gedaan.

EXTERNE ORIËNTATIE

Tot slot iets over de verbindingen van informele groepen met de buitenwereld. Ons verkennende onderzoek laat zien dat de banden binnen groepen sterk zijn. Het is de vraag of die sterke interne gerichtheid van informele groepen ten koste gaat van een externe oriëntatie. Zijn informele groepen en Particuliere Initiatieven geïsoleerde eilandjes waar de deelnemers alleen gericht zijn op elkaar? Of worden vanuit de groep ook verbindingen gelegd met de rest van de samenleving? En in hoeverre heeft men in informele groepen hart voor de gemeenschap?

Informele groepen en Particuliere Initiatieven zijn zelfgeorganiseerde groepen die niet zozeer ontstaan door open werving via publieke kanalen als wel door rekrutering vanuit de sociale en zakelijke circuits van de verschillende deelnemers. Vanwege de behoefte aan specifieke expertise en zakelijke belangen wordt door Particuliere Initiatieven vaak in bredere kring geworven. Dit betekent dat informele groepen, in iets mindere mate geldt het ook voor Particuliere Initiatieven, relatief gesloten circuits zijn. Informele

groepen lijken ons-kent-ons-verbanden te zijn waar vooral gelijkgezinden elkaar treffen. De geslotenheid kan echter worden genuanceerd omdat voor het samenstellen van een groep verschillende circuits tegelijkertijd worden aangeboord: zowel in de vrienden- en kennissenkring als op het werk, bij de studie of in de buurt worden deelnemers gevonden. Daarnaast zijn er de verbindingen met verenigingen en andere instellingen, zoals via dubbellidmaatschappen. Zoals gemeld, combineert een aanzienlijk deel van de respondenten deelname aan een informele groep met het lidmaatschap van verenigingen of andere instellingen. Ook een deel van de deelnemers aan Particuliere Initiatieven is verbonden aan verenigingen of doet vrijwilligerswerk voor een ander doel. Tevens onderhouden informele groepen en Particuliere Initiatieven banden met verenigingen, de overheid en andere organisaties voor het gebruik van accommodatie, expertise, fondsen of andere ondersteuning. Particuliere Initiatieven bouwen bewust aan een zo groot mogelijk netwerk van donateurs en instellingen, zoals scholen, kerken, serviceorganisaties, om fondsen te werven voor hun projecten in ontwikkelingslanden. Kortom, de inbedding van informele groepen en Particuliere Initiatieven in de grotere sociale en zakelijke netwerken van de deelnemers en de relaties die de groepen onderhouden met lokale en landelijke organisaties en instellingen, tonen hun verwevenheid met de buitenwereld. Het onderzoek heeft ten slotte laten zien dat binnen informele groepen betrokkenheid leeft bij de gemeenschap en bij anderen. De primaire doelstelling van Particuliere Initiatieven, het realiseren van ontwikkelingsprojecten, is daar een bewijs voor, evenals de bevinding dat ook informele groepen in de kunst en de sport soms een bijdrage leveren aan charitatieve doelen of benefietactiviteiten.

TOT BESLUIT

We begonnen deze bijdrage met de vaststelling dat Nederland van oudsher een verenigingsland is en met het uitspreken van de vrees dat met een teloorgang van het traditionele verenigingsleven ook de gunstige effecten voor de samenleving verloren gaan. Ons verkennende onderzoek naar alternatieve vormen van associëren heeft die vrees op een aantal punten kunnen nuanceren. Allereerst blijken informele groepen duurzame verbanden, waar mensen zich vaak voor langere tijd bij aansluiten en waar ze uit eigen beweging verantwoordelijkheden en verplichtingen aangaan. Dat gegeven leert ons dat hedendaagse burgers niet per definitie afkerig zijn van duurzame verplichtingen en het weerspreekt de veronderstelde vluchtigheid van moderne sociale verbanden. De aantrekkingskracht van informele groepen lijkt gelegen in het kleinschalige karakter en de korte lijnen. In een informele groep heeft iedereen zeggenschap en kun je autonoom van instituties de mate en wijze van betrokkenheid bepalen.

Verder kunnen deelnemers zich binnen informele groepen ontwikkelen en vaardigheden opdoen, net als in het verenigingsleven. In het klein komen organisatorische en bestuurlijke taken voorbij, slagen de deelnemers erin in goed onderling overleg de koers van de groep te bepalen en bereiken ze meer zelfvertrouwen en persoonlijke groei. Informele groepen en Particuliere Initiatieven hebben een relatief gesloten karakter, wat ze op achterstand zet ten opzichte van de vereniging, maar ze combineren wel een sterke interne hechtheid met een naar buiten gerichte oriëntatie. Informele groepen en Particuliere Initiatieven zijn via de netwerken van de afzonderlijke deelnemers en de relaties met donateurs en organisaties verweven met de samenleving. Bovendien leeft bij de deelnemers betrokkenheid bij de gemeenschap en anderen.

Met betrekking tot de relatie met instituties vinden we dat informele groepen vaak niet de ambitie hebben om te

groeien en formaliseren. De bestudeerde Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking hebben vanwege verantwoordingsplicht en aansprakelijkheid weliswaar een stichtingsvorm aangenomen, een groot deel van de initiatieven is min of meer bewust kleinschalig, waarbij de bestuursleden van de stichting tegelijkertijd het dagelijkse werk uitvoeren. Informele groepen en Particuliere Initiatieven zijn daarmee niet vanzelfsprekend het voorstation in de ontwikkeling naar een formele professionele organisatie, maar kunnen met recht een aparte categorie in het weefsel van de civil society worden genoemd.

Verder leren we uit onze verkenningen dat de zelfredzaamheid van moderne burgers niet zo ver reikt dat zij zich los maken van instituties. Veel informele groepen en Particuliere Initiatieven slagen erin om vruchtbare relaties aan te gaan met organisaties en instellingen voor het gebruik van accommodatie, het verkrijgen van expertise of de aanvraag van fondsen. In verenigingen en lesinstellingen hebben mensen vaak de basis gelegd voor de vaardigheden waarmee ze zich in de informele groep kunnen redden. Individuele deelnemers combineren deelname aan informele groepen met lidmaatschap van verenigingen of vrijwilligerswerk voor instellingen.

Omgang met instituties zorgt niet automatisch voor meer vertrouwen in instituties, zoals de studie naar Particuliere Initiatieven laat zien. Maar kritiek of ontevredenheid over instituties lijkt niet de primaire motor te zijn achter informele groepen of Particuliere Initiatieven. Het zijn positieve drijfveren die in ons onderzoek domineren als aanleiding en motivatie om zelf een groep of initiatief op te richten en te continueren. De initiatieven zijn eerder gebouwd op optimistisch pragmatisme, dan op defaitisme of negativisme: '(...) ik denk altijd, daar moet je je maar niet door laten beteugelen, als het ware, je moet gewoon blijven doen waar je zelf in gelooft, wat is er op je pad gekomen? Nou, daar ga ik voor. En dan ontmoet je tóch weer

mensen die ook op die manier werkzaam zijn (...) [dat is] heel motiverend.’¹⁹

LITERATUUR

- E. van den Berg en I. de Goede, *Van donateur tot doe-het-zelver. Nederlanders en internationale samenwerking: Opvattingen, lidmaatschappen en Particuliere Initiatieven* (werktitel). Den Haag: SCP 2012 (nog te verschijnen).
- E. van den Berg, P. van Houwelingen, J. de Hart (red.), *Informele groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: SCP 2011.
- E. van den Berg, Kunstbeoefening in informele verbanden. Een verkennend onderzoek in Alphen aan den Rijn, in: A. Van den Broek (red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: SCP 2010, pp. 209-239.
- A. van den Broek, *FAQS over kunstbeoefening in de vrije tijd*. Het culturele draagvlak, deel 9. Den Haag: SCP 2010.
- P. Dekker en J. de Hart, Vrije figuren: kleine statistiek van het vrijwilligerswerk, *Vrijetijdstudies 2010-2*, pp. 9-23.
- J.W. Duyvendak en M. Hurenkamp, *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep 2004.
- Gowricharn, R. (red.), *Ontwikkelingssamenwerking en integratie*. Assen: Van Gorcum 2010.
- P. van Houwelingen, J. de Hart en P. Dekker, Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid, in: J. Bijl e.a. (red.), *Sociale Staat van Nederland 2011*. Den Haag: SCP 2011, pp. 185-207.
- S. Kinsbergen en L. Schulpen, *De anatomie van het PI. Resultaten van vijf jaar onderzoek naar Particuliere Initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking*. Nijmegen: Centre for International Development Issues Nijmegen (CIDIN), Radboud Universiteit Nijmegen 2010.
- R. Putnam, *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster 2000.
- L. Schulpen, *Development in the 'Africa for beginners'*. Dutch

Private Initiatives in Ghana and Malawi. Nijmegen: Centre for International Development Issues Nijmegen (CIDIN), Radboud Universiteit Nijmegen 2007

- R. Warren, *Democracy and Association*. Princeton: Princeton University Press 2001.
- R. Wuthnow, *Sharing the Journey. Support Groups and America's New Quest for Community*. New York/Toronto: The Free Press, 1994.

NOTEN

- 1 Van Houwelingen, De Hart en Dekker (2011: 191), Dekker en De Hart (2010: 17).
- 2 Van Houwelingen, De Hart en Dekker (2011: 194), Dekker en De Hart (2010: 13-16).
- 3 Duyvendak en Hurenkamp (2004).
- 4 Warren (2001).
- 5 Putnam (2000).
- 6 Wuthnow (1994).
- 7 Het materiaal over informele groepen in de amateurkunst is afkomstig uit veldwerk en interviews met 42 respondenten van 23 kunstgroepen in een middelgrote gemeente: Alphen aan den Rijn. Materiaal over informele sportgroepen is verzameld van een online enquête onder een kleine negenhonderd sporters en verdiepende interviews met veertien sporters uit informele groepen verspreid over Nederland. Over beide onderzoeken is eerder gepubliceerd in: Van den Berg (2010), Van den Berg en Tiessen-Raaphorst (2010), Van den Berg, Van Houwelingen en De Hart (2011). Het materiaal over Particuliere Initiatieven in de ontwikkelingssamenwerking is verzameld aan de hand van interviews met deelnemers en initiatiefnemers (31 respondenten) van achttien Particuliere Initiatieven. Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen).
- 8 Zie Kinsbergen en Schulpen (2010: 16), het cijfer 8.000 is afkomstig van de site voor Particuliere initiatieven www.myworld.nl.

- 9 Van den Broek (2010: 51).
- 10 Dekker en De Hart (2011: 56-57).
- 11 Zie respectievelijk Van den Broek (2010), Van den Berg en Tiessen-Raaphorst (2011) en voor ontwikkelingssamenwerking: Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen) en Kinsbergen en Schulpen (2010: 31).
- 12 Kinsbergen en Schulpen (2010: 26-27), Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen).
- 13 Zie respectievelijk: Van den Berg (2011: 74), Van den Berg en Tiessen-Raaphorst (2011: 91). Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen).
- 14 Kinsbergen en Schulpen (2010: 22-23), Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen), interview met Sara Kinsbergen en Lau Schulpen 9-5-2011.
- 15 Schulpen (2007: iii-v).
- 16 Kinsbergen en Schulpen (2010: 37).
- 17 Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen), zie ook Gowricharn (red) (2010).
- 18 Van den Berg (2010: 229).
- 19 Veldwerk SCP Particuliere Initiatieven in de ontwikkelings-samenwerking 2011, Van den Berg en De Goede (2012 – nog te verschijnen).